

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В БІБЛІОТЕЧНІЙ ТА АРХІВНІЙ СПРАВІ

УДК: 027.54:025.17:004.65

<https://doi.org/10.15407/rksu.28.421>

*Олена Іванівна Вощенко,
доктор філософії в галузі філології,
молодший науковий співробітник
Інституту інформаційних технологій,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
(Київ, Україна)
ORCID: 0000-0003-4192-7374
e-mail: olena_voshchenko@ukr.net*

ОПРИЛЮДНЕННЯ МАТЕРІАЛІВ СПЕЦФОНДІВ У ФОРМАТІ ЕЛЕКТРОННИХ КОЛЕКЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ РОЗРОБКИ Е-КОЛЕКЦІЇ «РЕПРЕСОВАНА ЛІТЕРАТУРА» В Е-БІБЛІОТЕЦІ «УКРАЇНІКА» НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)

Мета статті полягає в обґрунтуванні значення, принципів створення та рубрикації е-колекції «Репресована література» з матеріалів колишнього спецфонду при Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського; виокремленні її специфіки в порівнянні з бібліотечною колекцією «Реабілітована література» з матеріалів колишнього спецфонду при НБУВ; стислому висвітленні історії та складу останньої. **Методологія** спирається на системно-структурний

підхід, порівняльний та описовий методи, а також теоретичні узагальнення на основі практичного досвіду розробки і ведення електронної колекції. **Наукова новизна** полягає: 1) у розгляді е-колекцій як проєкту цифрової гуманітаристики, що надає сучасні способи представлення та наукової атрибуції матеріалів книжкових фондів, які значно розширюють традиційні можливості – укладання бібліографічних покажчиків та каталогів, книжкові виставки тощо; 2) у

теоретичному узагальненні досвіду створення першої е-колекції з матеріалів спецфондів. **Висновки.** Спецфонди є предметом стійкого дослідницького інтересу науковців різних галузей; е-колекції мають усі необхідні семантичні інструменти як для максимально точного представлення оригіналів друків зі спецфонду у вигляді е-документів (зі збереженням усіх особливостей, необхідних для дослідника, зокрема маргіналій, залишених цензорами), так і для їх первинної наукової атрибуції (сучасні анотації, примітки, система пов'язаних рубрик та ін.). Для науковців це спростить роботу з матеріалами спецфонду, а звичайним користувачам допоможе зрозуміти їхню специфіку та культурно-історичне значення; е-колекцію з матеріалів спец-

фонду доцільно рубрикувати за хронологією публікації друків, за жанрами (наукова, художня, навчальна, публіцистична тощо література) та піджанрами (наукову літературу – за галузями знання, художню – за родами: поезія, проза, драма тощо). Наразі в е-колекції «Репресована література» – понад 100 належним чином проатрибутованих повнотекстових е-оригіналів видань з української художньої літератури. У найближчій перспективі поступове долучення до колекції видань з літературознавства, економіки та соціології.

Ключові слова: спецфонд, цифрова гуманітаристика, бібліотечна колекція «Реабілітована література», електронна колекція «Репресована література», електронна бібліотека «Україніка», цензура.

Актуальність дослідження. Електронна колекція «Репресована література», створена на платформі електронної бібліотеки «Україніка» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), представляє оцифровані повнотекстові копії книжок та іншої видавничої продукції, яка перебувала в колишньому спецфонді при НБУВ. Оприлюднення вмісту колишніх спецфондів для широкого загалу – гостро на часі. Судячи з великого обсягу праць, присвячених явищу, спецфонди викликають стійку зацікавленість істориків, бібліотекознавців, культурологів як один із механізмів цензурної політики – невід'ємного складника радянського тоталітаризму в Україні. Для філологів це джерело знахідок і щодо культурного ландшафту 1920–1930-х, творчості Розстріляного відродження та явищ, опірних соцреалізму, і стосовно забутих творів малознаних постатей, прижиттєвих та рідкісних видань, автографів

тощо. Стабільним лишається суспільний запит на ознайомлення із секретними в радянські часи матеріалами – не лише архівними документами, а й культурними артефактами. Особлива науково-ілюстративна цінність матеріалів зі спецфонду – в їхніх маргіналіях, а саме різноманітних формах порушення цензорами первинного вигляду друків (замальовування, зішкрябування, вирізання, виривання частин книги чи портретів, підкреслення, рукописні коментарі). Не менш цікавими є екслібриси, автографи, дарчі написи, ілюстрації відомих і призабутих художників, печатки, штампи, особливості шрифтів тощо. Для сприйняття специфіки матеріалів зі спецфондів ці примірники найкраще «потримати в руках». Засоби цифрової гуманітаристики, а саме створення відповідних е-колекцій, фактично забезпечують таку можливість через віддалений доступ. Проте варто наголосити, що е-колекції – не просто оцифровані документи, викладені в інтернет. Це організована система, яка має внутрішню рубрикацію та технічні можливості для надання користувачеві базового наукового аналізу оцифрованих артефактів шляхом: а) створення оригінальних анотацій; б) приміток (в яких той, хто веде колекцію, може описувати маргіналії); в) тематичного доступу до пов'язаних е-документів з цієї ж колекції чи з е-бібліотеки загалом; г) додавання пов'язаних предметних рубрик (стислих довідок про установи, явища, персоналії, дотичні до кожного е-документа колекції); ґ) виділення в окремі файли формату JPJ / JPEG важливих зображень – наприклад, автографів, дарчих написів тощо. Таким чином, за умови повноти представлення матеріалів колишніх спецфондів та системної, науково обґрунтованої організації е-колекції можуть виконувати функції першоджерела для досліджень – укладання бібліографічних покажчиків, створення наукових праць. В умовах пандемії та військової агресії, які блокують відвідання бібліотек, це набуває особливої важливості.

Аналіз досліджень та публікацій. Без перебільшення, НБУВ доцільно назвати одним із флагманів цифрової гуманітаристики в Україні. Зокрема, було детально розроблено технічну платформу організації е-колекцій [21], [26], практичні аспекти її створення [18] та функціонування [20], [22], [17], [13], концепції окремих тематичних е-колекцій [23], [19].

Дослідження фондів спеціального зберігання в Україні почалося щойно з ліквідацією самого явища – з 1990-го року, про що свідчить публікація С. Білоконя [1]. Здебільшого науковці працювали за трьома напрямками: 1) історія та періодизація діяльності спецфондів [2], [16], [34]; 2) реєстри літератури зі спецфондів – укладання бібліографічних покажчиків [25], [27], [28], публікація з архівних джерел прескриптивних списків Головліту (тобто видавничої продукції, яка підлягала спецзберіганню) [29]; 3) дослідження спецфондів окремих установ: Харківської державної бібліотеки [3], Львівської національної бібліотеки імені В. Стефаніка [15], Вінницької ОУНБ імені К. Тімірязєва [12], Державної архівної бібліотеки [4] та ін. Найбільш ґрунтовно вивчено спецфонд Книжкової палати: про його історію писала О. Федотова [34], вона ж і проаналізувала масив документів, який там зберігався [33], Л. Дояр дослідила історичні праці [8], [9], А. Хайло – фольклористичні студії та збірники фольклору [35], [36], [37], А. Підпалій та О. Устіннікова – рідкісні поетичні видання маловідомих авторів 1917–1918 років [24], і це ще не повний перелік авторів та праць. Про спецфонд Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського згадано у фундаментальній праці Л. Дубровіної та О. Онищенко з історії установи [11], а також у розвідках науковців, присвячених історії відділу зарубіжної україніки (цей відділ було утворено з фондів колишнього «спецхрану»). Найповнішу інформацію містить публікація Г. Дідківської та Л. Дегтяренко «Фонд відділу зарубіжної україніки [до 80-річчя НБУВ]» [6]. В інших статтях цих науковиць [5], [7], а також їхньої колеги О. Супронюк [30], [31], [32] про спецфонд ідеться досить стисло, як про частину історії відділу зарубіжної україніки. Окремих праць, присвячених власне спецфонду при НБУВ, немає. Наразі над комплексним осмисленням цієї теми працює О. Дзира. Будь-які дослідження бібліотечної колекції «Реабілітована література» – частини спецфонду, яка не належить до зарубіжної україніки й міститься в центральному корпусі НБУВ, – відсутні.

Мета дослідження – висвітлити науково-культурне значення, завдання та принципи створення е-колекції «Репресована література» і специфіку її організації в порівнянні з відповідною бібліотечною колекцією «Реабілітована література».

Виклад основного матеріалу. Колекції групують видання, розрішені за авторами, роками та країнами опублікування, на основі тематичної спорідненості, таким чином створюючи зріз певного явища. В електронній бібліотеці «Україніка» НБУВ представлено понад 20 колекцій, зокрема «Євангелія», «Біблії», «Козацькі літописи», «Переписи, родоводи, генеалогічні джерела», «Конституції», «Кобзарі», «Українські граматики та правописи», «Літературно-художні журнали доби українізації» та інші, які поповнюються новими документами. Наразі до ювілею Г. Сковороди у 2022 році активно розробляється масштабна електронна колекція «Сковородіана». Одним із найновіших проєктів у межах «Україніка» є електронна колекція «Репресована література», створена з матеріалів колишнього спецфонду при НБУВ.

За авторським визначенням Ю. Левченка, спецфонд у СРСР – це спеціальний відділ бібліотеки, призначений для зберігання частини книжкового фонду, що була заборонена для вільного доступу читачів офіційними розпорядженнями органів цензури з ідеологічних та політичних міркувань [16, с. 179].

На початку 1990-х з колишнього спецфонду при НБУВ було виділено колекцію зарубіжної україніки (нині розташована в однойменному відділі за адресою: м. Київ, вулиця Володимирська, 62) і колекцію так званої реабілітованої літератури – творів та наукових праць переважно репресованих авторів, виданих на території України й нерідко інших республік Радянського Союзу (зараз колекція міститься у фондах основного корпусу НБУВ за адресою: м. Київ, проспект Голосіївський, 3). На сьогодні не лише відсутні будь-які дослідження цього останнього зібрання, а й ускладнено доступ до нього читачів (картковий каталог колекції з технічних причин розташований у залі для службового користування). Тому було вирішено проаналізувати та оприлюднити у форматі електронної колекції українознавчий сегмент зазначеної бібліотечної колекції. Адже, як зауважує Л. А. Дубровіна, разом із меморіальними бібліотеками та зібраннями колекції є найбільш цінним сегментом історико-культурних фондів книгозбірень, і наразі їх розглядають як невід’ємну частку гуманітарної сфери нації, цілісний історичний факт та самостійний об’єкт вивчення [10, с. 58–59]. Науковиця

також зазначає, що дослідження таких фондів одинок передбачає, зокрема, з'ясування історії установ, де їх було створено, процесу формування самого корпусу видань, впливу на розвиток культури тощо [10, с. 59]. Наразі ця багатоаспектна і трудомістка праця триває, і вже отримані певні результати.

У відділ спеціального зберігання при НБУВ згідно зі списками Головліту (головного цензурного відомства УРСР) передавали по одному-два примірники з тиражів так званих ідеологічно шкідливих видань – з власних фондів бібліотеки чи вилучених з інших, книготорговельної мережі чи друкарень. Протягом існування Радянського Союзу внаслідок змін у державній культурній політиці в публічну сферу поступово повертали частину замовчуваних постатей, відтак їхні твори та праці вливали з фонду спецзберігання в основний. Після офіційного скасування фондів спеціального зберігання як явища (1990 рік) з матеріалів, які ще лишалися у спецфонді НБУВ, сформували фонд зарубіжної української та колекцію «Реабілітована література» (або «Твори реабілітованих авторів»), 1990–1993, найактивніший період утворення – 1992 рік). Як свідчать путівки на передачу книг за 1993 рік, що зберігаються у відділі комплектування НБУВ, у спецфонді також містилися особисті бібліотеки чи частини бібліотек С. Маслова, П. Попова, Б. Грінченка, Ю. Соколова, з яких на початку 1990-х було оформлено самостійні іменні колекції.

Колекцію «Реабілітована література» було закаталогізовано згідно з нормами та присвоєно відповідні шифри за розділами знання. До неї увійшли художні, наукові, навчальні, пропагандистські та інші видання, опубліковані переважно в ХХ ст. (здебільшого у 1920–1930-х; частка видань до Жовтневого перевороту та з ХІХ століття значно менша) не лише на території України, а й інших республік колишнього Радянського Союзу (з 1920-х ВБУ отримувала обов'язковий примірник від кількох національних Книжкових палат – російської, білоруської, азербайджанської, узбецької, грузинської, туркменської). Згідно з шифрами, обсяг колекції – понад 10 тисяч екземплярів (що не тотожно кількості найменувань, яких, звичайно, менше – насамперед через дублети). Серед них книжки, періодичні продовжувані видання та календарі. За тематикою колекція охоплює фактично всі найпопулярніші галузі людсько-

го знання – природничі науки, техніку, сільське та лісове господарство, військове мистецтво, економіку, політологію, правознавство, історію (найбільше праць з історії України, помітна частка з історії СРСР та Росії, наявні дослідження з історії інших союзних республік, деяких країн Європи і світу), філософію, релігію та атеїзм, психологію, етику, педагогіку, мовознавство та літературознавство, видавничу справу та ін. Значний масив літератури – праці з історії та поточної діяльності КПРС та КП(б)У, марксизму тощо, а також твори партійних діячів, яких зі зміною політичного керівництва перестали толерувати чи віднесли до категорії «ворогів народу» – Л. Троцького, О. Рикова, Г. Петровського, Г. Маленкова, Л. Берії, М. Булганіна, В. Молотова, Й. Сталіна, П. Шелеста та ін. Наявні видання українською, російською (значний відсоток оригінальної літератури та невелика частка перекладів українських авторів), білоруською (оригінальна література та переклади українських авторів), румунською (переклади українських авторів) мовами. Більш розгорнутий аналіз колекції, історію її формування та переміщення доцільно представити в окремій праці.

Електронна колекція «Репресована література» покликана зробити бібліотечну колекцію «Реабілітована література» надбанням громадськості в тому складі та вигляді, в якому вона перебувала у відділі спеціального зберігання. Основна історико-культурна цінність такої колекції – в наочній демонстрації роботи спецфондів та цензури загалом, а також у консервації тогочасного літературного процесу та поточного розвитку наукової і політичної думки, ідеологічних установок. Не менш важливим є збереження першовидань та прижиттєвих видань авторів. Цензурне відомство не мало важелів впливу для масового вилучення так званої ідеологічно шкідливої літератури в населення, проте приватним примірникам не завжди вдавалося пережити буремні події ХХ століття. У спецфонді ж такі видання збереглися переважно в доброму стані, і наразі багато з них стали бібліографічною рідкістю.

Зважаючи на вищесказане, створення електронної колекції «Репресована література» має кількарівневу мету:

- 1) оприлюднити матеріали для дослідників цензури в УРСР та СРСР (істориків, бібліотекознавців, літературознавців) та всіх, хто цікавиться цим питанням;

- 2) забезпечити можливість заповнення лакун у розвитку наукової думки ХХ століття для вчених різних спеціалізацій та істориків науки – праці, штучно вилучені з наукового процесу свого періоду, нерідко недо-статньо відомі сучасній науковій спільноті чи взагалі не перевидані;
- 3) зробити широко доступними для дослідження та ознайомлення художні твори письменників так званого другого ряду, які формували ландшафт української літератури 1920–1930-х, проте в абсолютній більшості не перевидані після 1991 року і наразі мало відомі навіть фахівцям (як-от доробок Павла Хутірського); представити різні редакції деяких творів (наприклад, роману А. Головка «Бур'ян»), тогочасні переклади іншими мовами (як-от творів А. Любченка російською та білоруською), автографи (як-от П. Тичини, О. Копиленка, В. Кузьмі-ча та інших) тощо;
- 4) оприлюднити значний масив зразків видавничої продукції першої половини ХХ століття у зручному форматі електронних документів.

Колекція «Репресована література» також має культурологічне над-завдання – проілюструвати палімпсестність ідеології радянської доби. Палімпсестами називають древні пергаменти, на яких первісний текст було визнано неважливим і стерто, а зверху нанесено новий. За таким принципом існувала гуманітарна сфера Радянського Союзу: «<...> уста-новки міняються, як рукавички, старі книги вилучаються, підручники власної історії постійно переробляються, сторінки в енциклопедіях за-мінюються, газети минулих років страшно взяти до рук, власні промови краще забути <...>» [14, с. 137]. Матеріали з колишнього фонду спецзбе-рігання ілюструють це якомога наочніше, оскільки вони законсервували ідеологічні «витки» у СРСР за всю історію його існування.

При розробці принципів організації електронної колекції «Репreso-вана книга» було враховано значні відмінності між бібліотечним та елек-тронним зібраннями.

1. Основоположний принцип створення. У бібліотечної колекції «Ре-абілітована література» це належність до «спецхрану», в електронній колекції «Репресована література» – разом з тим належність до україні-ки, що значно скоротить кількість екземплярів електронної колекції від-носно бібліотечної.

2. Принцип класифікації. Бібліотечну колекцію «Реабілітована література» упорядковано за принципом систематизації згідно з галузями знань. Завдання електронної колекції – забезпечити можливість багатоаспектного автоматизованого пошуку її елементів. Це передбачає розробку інтуїтивно зрозумілої для користувача і водночас логічної навігації всередині самої колекції, відповідної системи предметних рубрик тощо. Тому, спираючись на систематизацію та наукову класифікацію елементів колекції (за хронологією, жанром, родо-видовою ієрархією для художніх творів тощо), її внутрішня рубрикація повинна враховувати технічні параметри користувацького пошуку.

3. Включення абсолютних дублетів, редакцій та перевидань. На відміну від бібліотечної колекції, яка ставить за мету облік усіх наявних екземплярів за допомогою присвоєння кожному унікального шифру, електронна колекція не потребує включення дублетних примірників, так само як і кількох перевидань документа з ідентичною структурою чи змістом. У той же час головний критерій наповнення колекції «Репресована книга» – максимальне відтворення особливостей українки за радянської доби та її артефактів. Тому обидва дублетні примірники (більш ніж два поки що виявити не вдалося) оцифровуються та додаються до електронної колекції в разі унікальних особливостей самого примірника, а не його змісту – наявності автографів, екслібрисів, особливо характерних слідів роботи цензорів тощо. За умови ідентичності текстів перевидань (бо якщо є серйозні відмінності, йдеться про редакцію) вони додаються до електронної колекції в разі наявності унікальних елементів – автографів, довідкового апарату (передмов, післямов, коментарів тощо) чи художнього оформлення; допоміжним критерієм виступають зміни у структурі, якщо це збірка – інший порядок розташування, вилучення, заміна чи додавання нових творів тощо. Так, було оцифровано та додано до електронної колекції «Репресована книга» видання збірки О. Копиленка «Буйний хміль» 1925-го та 1927 року, оскільки перше містить на титулці дарчий текст П. Панчеві, а друге – «П'єрові» (очевидно, мається на увазі так само П. Панч), а також три оповідання, відсутніх у виданні 1925 року, та різницю в порядку розміщення творів.

Аналіз складу бібліотечної колекції зумовив таку рубрикацію для внутрішнього упорядкування е-колекції:

430 За хронологією публікації:

- 1) видання до 1917-го року;
- 2) видання 1917–1930-х;
- 3) видання 1940–1980-х.

За жанром:

- 1) наукові праці за галузями знання;
- 2) художня література:
 - а) проза
 - б) поезія
 - в) драматургія
 - г) гумор та сатира;
- 3) публіцистика (нарис, пропагандистська література, книжки про передовий досвід у веденні господарства, організацію культурно-освітньої роботи, пояснення для широкої громадськості окремих питань суспільного життя – постанов з'їздів, актуальних завдань нар-госпу тощо – як характерний тематичний пласт радянської книги);
- 4) навчальна література (програми для освітніх закладів, підручники, хрестоматії, посібники тощо);
- 5) календарі та гібридні жанрові утворення.

Створення колекції «Репресована книга» було почато з художньої літератури. Станом на травень 2022 року читачам доступно понад 100 е-документів, атрибутованих необхідними предметними рубриками на пов'язані персоналії, установи тощо, а також складено анотації в переважній більшості таким чином, щоб стисло відобразити причину вилучення видання у фонд спецзберігання. Робота над колекцією, що включає ретрокаталогізацію, оцифрування та наукове опрацювання історії бібліотечної колекції «Реабілітована література» і частково відділу спеціального зберігання при НБУВ, активно триває.

Наукова новизна праці полягає в тому, що вперше обґрунтовано доцільність створення електронної колекції з матеріалів спецфонду та її історико-культурне значення, представлено концепцію та принципи організації; «Репресована література» в електронній бібліотеці «Україніка» НБУВ – поки що єдина в Україні електронна колекція матеріалів з колишнього спецфонду.

Висновки. Доступ до матеріалів колишніх спецфондів наразі є актуальним як для науковців, так і для ширших кіл громадськості. Найбільш якісно в умовах пандемії та військової агресії його зможуть забезпечити інструменти цифрової гуманітаристики, а саме – сполучення сучасних цифрових інструментів з науковим гуманітарним супроводом у процесі створення електронних колекцій. Повнота представлення теми та науково обґрунтована організація дозволять використовувати матеріали «спецхранів» для наукового аналізу через віддалений доступ. Технічні можливості е-колекцій дозволяють не лише забезпечити користувачів повнотекстовими оригіналами документів через віддалений доступ зі збереженням усіх особливостей примірників (зокрема маргіналій, що особливо важливо в дослідженнях матеріалів зі спецфонду), а й вибудувати систему наукової атрибуції та відображення історико-культурного контексту. У перспективі поступове долучення до колекції видань з літературознавства, економіки та соціології.

Список використаних джерел

1. Білокінь С. На полицях спецфондів у різні роки // Слово і час. 1990. № 1. С. 69–76.
2. Білокінь С. Боротьба проти історії. Спецфонди // Українська культура. 2009. № 1. С. 34–35.
3. Борисенко Н. Дозоване читання: історія спецфонду Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка // Бібліотечний форум: історія, теорія і практика. 2018. № 2. С. 48–54.
4. Боряк Т. Історія колишнього спецфонду Державної наукової архівної бібліотеки як депозитарію бібліотечних колекцій «Празького архіву» // Бібліотечний вісник. 2009. № 2. С. 14–19.
5. Дегтяренко Л., Дідківська Г. Зарубіжна україніка в ЦНБ АН України // Українська діаспора. Київ ; Чикаго : «Інтел». 1993. Ч. 3. С. 139–142.
6. Дідківська Г., Дегтяренко Л. Фонд відділу зарубіжної україніки: [до 80-річчя НБУВ] // Бібліотечний вісник. 1998. № 2. С. 36–39.
7. Дідківська Г. Сторінки фонду «Україніка» // Бібліотечний вісник. 1993. № 5–6. С. 29–31.
8. Дояр Л. Маловідомий історико-український компонент спецфонду Книжкової палати України (1918–1919 рр.) // Вісник Книжкової палати. 2018. № 8. С. 39–43.

9. Дояр Л. Спецфонд Книжкової палати України (1917–1921 рр.): заборонені книгодруки з історичної галузі // Вісник Книжкової палати. 2018. № 7. С. 49–52.
10. Дубровина Л. Классификация и научно-информационное описание коллекций и собраний в Национальной библиотеке Украины имени В. И. Вернадского // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Киев, 2007. Вып. 5. С. 58–80.
11. Дубровіна Л., Онищенко О. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941 / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1998. 335 с.
12. Кароева Т. Вінницька ОУНБ імені К. А. Тімірязєва у радянській репресивній системі 1920–30-х років (Архівні документи з історії бібліотеки, виявлені в останні роки) // Матер. наук.-практ. конф. «Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього», Вінниця, 12 вер. 2017 р. URL: <https://library.vn.ua/Konf2017/proceeding.html> (дата звернення 15.05.2022).
13. Коцюба Є. Створення та використання електронних колекцій у повсякденній практиці бібліотек // Міжнар. наук. конф. «Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху», Київ, 8–10 жовт. 2019 р. URL: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/738> (дата звернення 10.05.2022).
14. Кузнецов А. На «Свободе». Беседы у микрофона. 1972–1979. Москва : Астрель; Сogrus, 2011. 640 с.
15. Кусий Л. «Ідеологічно шкідливі, ворожі і рекомендуються до зняття»: політичний перегляд книг Львівської філії Бібліотеки АН УРСР у 1941 р. // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2016. № 8. С. 250–265. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lnnbuivys_2016_8_19 (дата звернення 16.05.2022).
16. Левченко Ю. Книжковий спецфонд як історичне явище // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Сер. Історія. 2019. Вип. 2. С. 171–184. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15205/1/LEVCHENKO.pdf> (дата звернення 15.05.2022).
17. Лобузін К., Вощенко О., Перенесієнко І. Система організації тематичних зв'язків предметно-довідкового апарату електронної бібліотеки «Україніка» // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2019. Вип. 55. С. 220–230. <https://doi.org/10.15407/np.55.220>

18. Лобузін К., Ковальчук Г., Заболотна Н. Створення електронних колекцій книжкових пам'яток у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (на прикладі почаївських стародруків) // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2009. Вип. 24. С. 145–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2009_24_13
19. Лобузін К. Меморіальна електронна колекція «Т. Г. Шевченко» у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського // Бібліотечний вісник. 2014. № 5. С. 46–50. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000000030>
20. Лобузін І., Перенесієнко І. Електронні колекції україніки у вебсередовищі: організація та технологія формування ресурсів рукописних та книжкових джерел у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського // Рукописна та книжкова спадщина України. 2020. Вип. 25. С. 324–336. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rks_2020_25_23 (дата звернення 02.05.2022).
21. Лобузін І. Цифрові колекції наукової бібліотеки: організація інформаційних ресурсів та мережевої комунікації : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017. 258 с. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/3904> (дата звернення: 01.07.2019). <https://doi.org/10.15407/rksu.25.324>
22. Перенесієнко І. Організація тематичного доступу до електронних бібліотечних колекцій : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2018. 19 с.
23. Перенесієнко І. Предметні рубрики колекції «Сковородіана» в електронній бібліотеці «Україніка» // Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації : матер. Міжнар. наук. конф. Київ, 6–8 жовт. 2020 р.) / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів академій наук – членів МААН; відп. за вип. М. В. Іванова. Київ, 2020. С. 220–224.
24. Підпалій А., Устіннікова О. Рідкісні поетичні видання маловідомих авторів 1917–1918 років зі спецфонду Книжкової палати України // Вісник Книжкової палати. 2019. № 7. С. 41–46.
25. «Реабілітована література»: покажчик колекції видань та документів, переданих Службою Зовнішньої Розвідки України до Наукової бібліотеки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова / уклад. Ю. Левченко; наук. ред. К. Двірня; літ. ред. Л. Себлина; Мін-во

- освіти і науки України; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова; Наукова бібліотека. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. 512 с. URL: <http://enquir.npu.edu.ua/handle/123456789/26352> (дата звернення 11.05.2022).
26. Власова Т., Галицька С., Гарагуля С., Гриценко Н., Дорош М., [та ін.]. Семантичні технології у науковій бібліотеці : моногр. / відп. ред. К. Лобузїна. Київ, 2019. 312 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003606> (дата звернення 15.05.2022).
27. Спецфонд Книжкової палати України (1917–1921 рр.). Додат. вип.: Наук.-допом. бібліогр. покажч. / уклад.: О. Федотова та ін.; Книжк. палата України. Київ, 2003. 60 с.
28. Спецфонд Книжкової палати України (1917–1921 рр.): Наук.-допом. бібліогр. покажч. / уклад.: О. Федотова та ін.; Книжк. палата України. Київ. 2003. 360 с.
29. Список репресованої літератури. Заборонені видання 1920–30-х років. Документи і матеріали / упоряд. С. Білокінь. Київ : Укр. пропілеї, 2018. 520 с.
30. Супронюк О. Відділ зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : організація та становлення // Український історик: журнал історії і українознавства / за заг. ред. Л. Винара. Нью Йорк; Київ; Львів; Острог; Торонто; Париж, 2006. № 1–3 (169–171). Т. 43. С. 245–253.
31. Супронюк О. Відділ зарубіжної україніки НБУВ (1991–2011): історія, здобутки, завдання // Бібліотечний вісник. 2012. № 2. С. 43–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2012_2_9 (дата звернення 11.05.2022).
32. Супронюк О. Сторінки до історії відділу зарубіжної україніки в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: (до 20-річчя створення відділу) // СвітОгляд. 2012. № 3 (35). С. 61–67.
33. Федотова О. Аналіз документального масиву видань спецфонду Книжкової палати України періоду 1917–1921 рр. // Вісник Книжкової палати. 2000. № 7. С. 26–29.
34. Федотова О. Спецфонди друкованих видань як форма обмеження інтелектуальної свободи суспільства: до історії створення у 20-х рр. ХХ ст. // Людина і політика. 2004. № 3. С. 83–92.
35. Хайло А. Видання пісенного фольклору 1919–1921 років у спецфонді Книжкової палати України: книгознавчий аспект // Вісник Книжкової палати. 2020. № 6. С. 22–30. URL: http://www.ukrbook.net/elektr_publications/06_2020_7.pdf (дата звернення 09.05.2022). [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2020.6\(287\).22-30](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2020.6(287).22-30)

36. Хайло А. Видання фольклористичних праць 1917–1918 років у спецфонді Книжкової палати України: книгознавчий аспект // Вісник Книжкової палати. 2019. № 9. С. 26–34. URL: http://ukrbook.net/elektr_public_09_2019.pdf (дата звернення 16.05.2022).
37. Хайло А. Видання фольклорних текстів 1917–1918 рр. у спецфонді Книжкової палати України: книгознавчий аспект // Вісник Книжкової палати. 2019. № 6. С. 37–40 URL: http://www.ukrbook.net/elektr_public_0607_2019.pdf (дата звернення 3.05.2022).

Olena Voshchenko,
Philosophy Doctor (Ph. D.),
Junior Researcher
of Information and Communication Technologies Department
of Institute of Information Technologies,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)
ORCID: 0000-0003-4192-7374
e-mail: olena_voshchenko@ukr.net

**Publication of materials from book special fonds
in format of e-collections (on example of e-collection
“Repressed Literature” in e-library “Ukrainica”
of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine)**

The **purpose** of the article is to substantiate the meaning, principles of creation, and rubrication of the e-collection “Repressed Literature” from the materials of the former special fond at the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine; to distinguish its specifics as compared to the library collection “Rehabilitated Literature” from the former special fond at the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine; and to briefly cover the history and contents of the last one. The **methodology** is based on a systemic-structural approach, comparative and descriptive methods, as well as theoretical generalizations drawn from practical experience in developing and maintaining an e-collection. **Scientific novelty** consists in the consideration of digital humanities, namely the e-collection as a way of the presentation and scientific attribution of materials from book special fonds. This greatly expands traditional possibilities, such as the compilation of bibliographic indexes and catalogues, book exhibitions, etc. Secondly, it includes the theoretical generalization of the experience of creating the first e-collection of materials from book special funds.

Conclusions. Special fonds are the subject of research interest of scientists in various fields; e-collections have all the necessary semantic tools for the most accurate presentation of the originals of the special fonds in the form of e-documents (preserving all the features needed for researchers, especially, marginalia made by censors) and for their primary scientific attribution (modern annotations, notes, a system of related headings, etc.). It will make it easier for scientists to work with the materials of the book special fond, and as for ordinary users, it will help them better understand the specificity and the cultural and historical significance of these materials. The e-collection of materials of the book special fond should be classified according to the chronology of publications, genres (scientific, artistic, educational, journalistic, etc.) and subgenres (scientific literature – according to the fields of knowledge; fiction – according to the genres: poetry, prose, drama, etc.). Currently, the e-collection “Repressed Literature” is represented by more than 100 properly attributed full-text e-originals on Ukrainian fiction. In the near future, books on literary studies, economics, and sociology are planned to be added to the collection.

Key words: book special fond, digital humanities, library collection “Rehabilitated Literature”, electronic collection “Repressed Literature”, electronic library “Ukrainica”, censorship.

*Стаття підготовлена 18 березня 2022 року;
подана до друку 22 березня 2022 року.*